

Intersectionele reflexiviteit: een antwoord op ethische vraagstukken?

Heleen Huysentruyt^{*1}

Samenvatting

Hoe kan een rechtvaardige relatie tussen onderzoeker en participant tot stand komen? In dit artikel verkent de auteur de ethische relevantie van 'intersectionele reflexiviteit' in onderzoek naar sociaal kwetsbare groepen. Intersectionele reflexiviteit stelt de objectiviteit van de sociale werkelijkheid in vraag en moedigt onderzoekers aan om aandacht te besteden aan de manier waarop hun eigen sociale positie hun onderzoek beïnvloedt. In dit artikel baseert de auteur zich op haar eigen etnografisch onderzoek naar homofob geweld in Brussel om handvaten aan te reiken voor een methodologische toepassing van 'thick intersectionality'. Een dergelijke toepassing impliceert onder meer dat er doorheen de diverse fases van onderzoek (gaande van onderzoeksdesign tot rapportering) aandacht wordt besteed aan de verschillende en wisselende gronden van ongelijkheid die de relatie tussen onderzoeker en onderzoeksobjecten kenmerken en beïnvloeden. Toepassing van 'thick intersectionality' laat toe om meer betrouwbare onderzoeksresultaten te genereren en machtsrelaties eigen aan het onderzoeksproces bloot te leggen.

Kernwoorden

Homofob geweld, intersectionaliteit, reflexiviteit, etnografisch onderzoek, ethiek

Inleiding

Het concept reflexiviteit geniet een zekere status als 'buzzword' in de sociale en humane wetenschappen. Het concept past - ondanks de belangrijke verscheidenheid in theoretische en methodologische benaderingen - in een sociaal-constructivistische onderzoeksopvatting waarbij onderzoekers de objectiviteit van de sociale werkelijkheid in vraag stellen en aandacht vragen voor de wisselwerking tussen wetenschappelijke kennisproductie en sociale machtsrelaties. Binnen deze literatuur wordt de noodzaak voor reflexiviteit - of de aandacht voor de manier waarop de sociale positie

* heleen.huysentruyt@vub.ac.be

1 RHEA Expertisecentrum Gender, Diversiteit en Intersectionaliteit (Vrije Universiteit Brussel)

van onderzoekers hun onderzoek beïnvloedt - in verband gebracht met zowel epistemologische als ethische vraagstukken. Onderzoekers gaan ervan uit dat reflexiviteit zowel meer betrouwbare onderzoeksresultaten kan helpen genereren als kan helpen om de machtsrelaties eigen aan het onderzoeksproces bloot te leggen en eventueel te remediëren (Ellis & Bochner, 2000; England, 1994; Finlay, 2002b; Schwandt, 1994; Stacey, 1988). Opgevat als een gevoeligheid aan en reflectie bij machtsrelaties heeft reflexiviteit betrekking op zowel de creatie van het feitelijke onderzoeksdesign als op de aanwezigheid van de onderzoeker in het terrein en de rapportering van de bevindingen. De fase van rapportering en redactie kan worden beschouwd als een laatste stap in de toe-eigening van de narratieven en stemmen van onderzoeksobjecten en een finale bevestiging van de machtsongelijkheid tussen onderzoeker/auteur en participant.

In dit onderzoeksartikel exploreer ik de ethische relevantie van reflexiviteit. Ik maak hierbij gebruik van een eerdere etnografische studie rond homofoob geweld die ik in Brussel Stad uitvoerde en formuleer, op basis van een reflectie bij deze onderzoekservaring, een aantal verworven inzichten die kunnen bijdragen tot een meer rechtvaardige relatie tussen onderzoeker en participant en die hierdoor tevens de betrouwbaarheid van de onderzoeksresultaten kunnen verhogen. Met deze reflexieve analyse - die tegelijk een analyse is van de reflexiviteit van de onderzoeker tijdens het onderzoeksproces -, geef ik een aanzet voor een methodologische uitwerking van wat hieronder wordt omschreven als *'thick intersectional reflexivity'* (Jones, 2010; Yep, 2015).

Het concept *'thick intersectional reflexivity'* beperkt reflexiviteit niet tot de gangbare 'ras-klasse-gender-seksualiteitmantra' maar besteedt ook aandacht aan het contextuele (tijd- en ruimtegebonden) karakter van machtsrelaties en het lichaam (van zowel de onderzoeker als de onderzoeksparticipanten) als een belangrijke vector van identiteit. Sociale identiteiten worden dus niet gereduceerd tot abstracte sociale categorieën maar worden benaderd als belichaamd en geleefd door mensen binnen een welbepaalde context (Yep, 2015).

Deze *'thick intersectionality'* nodigt uit om doorheen de diverse fases van onderzoek (gaande van onderzoeksdesign tot rapportering) te reflecteren over de verschillende en wisselende gronden van ongelijkheid die de relatie tussen onderzoeker en onderzoeksobjecten kenmerkt (Finlay, 2002a en 2002b; Jones, 2010; Mauthner *et al.*, 2003; Narayan, 2007; Nencel & Yanow, 2008; Schwandt 1994). Een reflexieve onderzoekspraktijk kan pas leiden tot meer gelijke onderzoeksrelaties (en hierdoor ook meer betrouwbare resultaten) als deze praktijk ook de complexiteit van identiteiten in rekening brengt. Zowel de identiteiten en ervaringen van participanten als die van de onderzoeker zijn intersectioneel. Ze ontstaan uit de elkaar construerende interacties van ongelijke sociale relaties zoals socio-economische status, etniciteit, leeftijd, gender en seksuele oriëntatie en verschillen naargelang de tijd en ruimte waarin zij plaatsvinden (Brewer & Collins, 1992; Collins, 1998; Crenshaw, 1991; McCall, 2005; Walby, 2007; Walby *et al.*, 2012). Welke identiteit naar de voorgrond treedt, hangt af van de context. Deze 'positionaliteiten' worden voortdurend opnieuw onderhandeld doorheen het intersubjectieve onderzoeksproces (Collins, 1986; Corbin Dwyer & Buckle, 2009; England, 1994; Haraway, 1988; Harding, 1992; Kusow, 2003; Narayan, 2007; Stacey, 1988).

Hoewel elke analyse van sociale relaties in principe begint met ‘intersectionele reflexiviteit’ (Jones, 2010) wat betreft de eigen intersectionele identiteiten en de eigen rol in het bestendigen van machtsverhoudingen, gebeurt dit in het verdere verloop van het onderzoek slechts zelden (Yep, 2015). Bovendien zijn methodologische voorbeelden en handvaten voor onderzoekers die zich wel wagen aan deze vorm van ‘*thick intersectional reflexivity*’ zo goed als afwezig. In dit onderzoeksartikel probeer ik een ethisch verantwoorde reflexieve praxis te ontwikkelen die bijdraagt tot meer oprechte onderzoeksrelaties en meer betrouwbare resultaten. Ik koester niet de illusie een volledig inzicht te krijgen in de vele manieren waarop het onderzoeksproces vorm krijgt. Het is immers onmogelijk onze eigen onzekere identiteiten en die van participanten volledig te begrijpen. In wat volgt zal ik eerst kort mijn persoonlijke relatie tot het onderzoeksproject schetsen. Deze schets dient als achtergrondinformatie bij de geleerde lessen in de diverse fasen van het onderzoek die ik in de daaropvolgende secties bespreek.

Mijn relatie tot het onderzoeksproject

In 2012 reageerde ik op een vacature voor ‘onderzoeker (straathoekwerker)’ bij het Steunpunt Gelijkekansenbeleid aan de Universiteit van Antwerpen. De vacature beschreef een participatief onderzoeksproject over de context van homofob geweld in Brussel. Ik solliciteerde omwille van mijn academische interesse in gendervraagstukken, mijn ervaring met etnografisch onderzoek tijdens mijn opleiding en mijn professionele ervaring met de Brusselse publieke ruimte en minderheden. Als straathoekwerker had ik de problemen van sociaal kwetsbare groepen in Brussel van onderuit leren kennen en had ik inzicht verworven in de werking van ongelijke machtsrelaties. Van hieruit ontwikkelde ik een sterk loyaliteitsgevoel voor het ‘veld’ en een inzicht in de complexiteit van sociale ongelijkheid gebaseerd op etniciteit, immigrantenstatus en sociaaleconomische status. Mijn interesse voor het voorgestelde onderzoeksproject was dan ook niet enkel gemotiveerd door verontwaardiging over gendergerelateerd geweld, maar ook door de xenofobe ideeën waarvan het publiek debat over homofob geweld in Brussel doordrongen was. In publieke debatten werden daders veelal gezocht onder etnisch-culturele minderheden en werd het fenomeen van homofob geweld verklaard aan de hand van de etniciteit en religie van deze daders. Door deze benadering werden vormen van geweld gepleegd door blanke of niet-confessionele daders onzichtbaar gemaakt en andere potentiële verklaringsgronden genegeerd. Mijn ervaring als straathoekwerker had me geleerd dat de werkelijkheid complexer is en de vacature bood me een mogelijkheid om meer over deze thematiek te weten te komen.

Naast mijn persoonlijke streven naar een meer rechtvaardige wereld waren er ook minder nobele drijfveren voor mijn sollicitatie. Mijn interesse voor het onderzoeksproject werd mede bepaald door mijn nieuwsgierige aard, mijn aan voyeurisme grenzende drang om alle kanten van het leven te bekijken en mijn fascinatie voor de zelfkant van

de samenleving. Het project zou mij de kans geven het holebi-uitgaansleven in Brussel te leren kennen, mensen te ontmoeten die ik niet gemakkelijk zou leren kennen in mijn eigen overwegend blanke, middenklasse, meestal heteroseksueel identificerende en linksdenkende sociale omgeving. Onderzoek was een mooi alibi om mensen onbeschaamd vragen te kunnen stellen over hun gewoonten, ervaringen, meningen en gevoelens. Het verschil met de toerist in sloppenwijken of 'rosse buurten' - die vanuit en dankzij zijn geprivilegieerde positie de 'andere' gaat bekijken om zijn eigen nieuwsgierigheid te voeden - is niet zo groot. Daarnaast werd mijn keuze om het sociaal veldwerk in te ruilen voor academisch veldwerk ook gemotiveerd door een sterke drang om de sociale realiteit beter te kunnen begrijpen. Als sociaal werker had ik een zeer gefragmenteerd wereldbeeld ontwikkeld via verschillende en vaak tegengestelde perspectieven die alle even waar schenen te zijn. Ik hoopte in stilte dat een academisch perspectief mijn twijfels zou oplossen en meer inzicht zou brengen.

Ethische overwegingen in de selectie van literatuur en methode

Een literatuurstudie weerspiegelt steeds de achtergrond van onderzoekers. Mijn persoonlijke overtuigingen en gevoeligheden zorgden ervoor dat ik naast literatuur over homofob geweld - die dikwijls een psychologische inslag had - ook literatuur over algemeen geweld in de publieke ruimte en uitgaansgeweld bestudeerde. Omdat mijn eigen ervaringen als inwoner van Brussel en mijn professionele ervaringen met maatschappelijk kwetsbare groepen mij extra gevoelig maakten voor het gewelddadige imago van zowel de stad Brussel als van etnisch-culturele minderheden in Brussel, besteedde ik veel aandacht aan de sociaal-demografische context en processen van stedelijke verandering in het stadscentrum die de context van geweld vormen en aan literatuur over veiligheid en veiligheidsgevoelens die een genuanceerder beeld gaven van Brussel en haar inwoners.

Ook de keuze voor een bepaalde methode vloeit niet als vanzelfsprekend voort uit de onderzoeksvraag. De keuze voor etnografisch veldwerk via participerende observatie werd mede bepaald door mijn achtergrond als straathoekwerker en mijn ervaring met etnografisch veldwerk voor mijn masterthesis. De straathoekwerkmethode en participerende observatie zijn beide gebaseerd op aanwezigheid, het uitbouwen van vertrouwensrelaties en actief luisteren. Mijn voorkeur voor nauwe relaties met het veld werd in belangrijke mate gemotiveerd door mijn overtuiging dat geleefde ervaringen en wat mensen hierover vertellen het beste inzicht bieden in sociale interacties. Ook mijn overtuiging dat participatieve methoden emancipatorisch kunnen werken speelde een belangrijke rol bij de methodekeuze: in participatief onderzoek spreekt de onderzoeker/straathoekwerker niet voor participanten/gasten maar probeert hij/zij samen met de participanten/gasten te spreken.

Deze reflexieve terugblik toont aan dat de gemaakte literatuur- en methodekeuzes ingebed zijn in een ethische reflectie over de noodzaak aan betrouwbare informa-

tievergaring en het ombuigen van heersende machtsrelaties die verhinderen dat de stemmen van geminoriseerde groepen gehoord worden. Voor mij als persoon en onderzoeker kende deze bekommernis een dwingend karakter. Voor andere onderzoekers kunnen andere ethische imperatieven een meer doorslaggevend karakter kennen, zoals de wens om een minder indringend onderzoek uit te voeren (zie *infra*) of om te investeren in de repliceerbaarheid van onderzoek om eventuele falsificatie van interpretaties te faciliteren.

Thick intersectional reflexivity betreft percepties van machts(on)gelijkheid

Het onderzoeksproces werd niet enkel bepaald door de intersectie van ongelijke sociale relaties, tijd, ruimte en de lichamelijke van onderzoekssubjecten maar was in grote mate ook afhankelijk van de ‘gepercipieerde positionaliteit’ die subjecten zichzelf en anderen toekenden. Hoe ik mijzelf tijdens diverse momenten van het onderzoek percipieerde kwam niet steeds overeen met hoe participanten mij percipieerden. Hoewel ik mezelf in de eerste plaats als deel van de vrouwelijke minderheid in de homobuurt beschouwde, werd ik vooral gezien als een buitenstaander en als afwijkend van de aanwezige lesbische minderheid in de Brusselse holebi-uitgaansbuurt. De zelf-perceptie van participanten was ook niet per se gelijk aan de intersectionele positie die ik hen toekende. Deze divergerende en soms conflicterende percepties hadden een belangrijke invloed op de wisselwerking met participanten en gaven mee vorm aan de ethische dilemma’s die uit deze wisselwerking voortvloeiden.

Als vrouw behoorde ik in de, overwegend mannelijke, homoseksuele ruimte tot een minderheid. Dit had een belangrijke impact op de interacties die ik in het veld had. Ik bezocht bars in de homobuurt vaak rond openingstijd, in de vroege avond, en koos dan een plaats aan de toeg uit. Op dat tijdstip was het er niet te druk, waren klanten nog niet te dronken en velen van hen kwamen alleen aan. Een vrouw alleen in een overwegend mannelijke omgeving maakte hen nieuwsgierig en ik was een goed ‘slachtoffer’ om de tijd te doden in afwachting van interessanter volk. Ook op de avonden van een organisatie voor holebi’s van etnisch-culturele minderheden faciliteerde mijn minderheidspositie als blanke vrouw het contact. Hoewel er steeds enkele blanke mannen aanwezig waren, was ik stevast de enige blanke vrouw. Naast mijn gender en etniciteit speelde ook de interpretatie van mijn uiterlijk als ‘heteroseksuele vrouw’ een belangrijke rol.

Mijn voorkomen werd door mannen dikwijls gepercipieerd als een heteroseksuele genderexpressie. Als verondersteld heteroseksuele vrouw kon ik dikwijls op meer sympathie rekenen en kreeg ik toegang tot informatie die ik als verondersteld lesbische vrouw niet op dezelfde manier gekregen zou hebben. Mannen gaven in mijn aanwezigheid uitdrukking aan hun ongemak met lesbische vrouwen en maakten lesbofobe opmerkingen zoals “*ze zijn agressief*”. In dergelijke gevallen gingen mannen er vanuit dat dergelijke opmerkingen een heteroseksuele vrouw niet zouden kwetsen. Integendeel, soms had dit soort uitspraken zelfs de bedoeling mij te complimenteren met mijn eerder genderconforme verschijning en gepercipieerd genderconform gedrag.

Mijn blanke huidskleur had een gelijkaardig effect bij blanke participanten, die in mijn aanwezigheid racistische en zelfs racistisch homofobe opmerkingen, zoals *“ze zijn alleen maar op je geld uit”* maakten en racistische verklaringen voor geweld gaven. Zelfs niet-blanke holebi's die zich hadden geïntegreerd in de homobuurt lieten zich negatief uit over niet-blanke gemeenschappen (bv. *“de Marokkaanse gemeenschap heeft haar slechte imago zelf verdiend”*). Pas wanneer ik hen hier expliciet naar vroeg, deelden zij hun ervaringen met het dagelijkse racisme en exotisme in de homobuurt. Dit illustreert de manier waarop, in relatie met een blanke onderzoekster, niet hun etniciteit maar hun identiteit als geïntegreerde holebi en buitenstaander van de eigen etnische gemeenschap op de voorgrond kwam.

Hoewel ik verwachtte dat ik als onderdeel van een minderheidsgroep van vrouwen in de homobuurt gemakkelijker contact zou leggen met lesbische vrouwen dan met homomannen, bleek in de perceptie van verschillende lesbische vrouwen die ik ontmoette mijn identiteit als onderzoeker en als heteroseksuele buitenstaander belangrijker. Hoewel ik mijzelf - als vrouw - percipieerde als *‘één van hen’*, behoorde ik in hun ogen niet tot dezelfde minderheidsgroep van ‘lesbische vrouwen’ in een door mannen gedomineerde holebi-buurt. Als vrouwelijke onderzoeker werd ik gezien als een indringer en een voyeur; een onderzoeker ‘vermomd als vrouw’ met de bedoeling hen om de tuin te leiden. Hoewel ik steeds duidelijk was over mijn identiteit als onderzoeker, had ik niet de reflex mijn heteroseksuele identiteit van bij het begin expliciet te maken, aangezien die in mijn perceptie geen grote rol speelde. Ik was immers aanwezig als onderzoekster, ongeacht mijn seksuele oriëntatie.

De reacties van participanten en hun (mis)percepties van mijn gender en seksuele identiteit dwongen mij in een ongemakkelijke positie. Vanuit ethische overwegingen leek het beter mijn heteroseksualiteit zo snel mogelijk te ‘outen’ en zo misleidende situaties te vermijden. Hierdoor zou ik dezelfde oprechtheid aan de dag leggen als wat ik van mijn participanten verwachtte. Maar tegelijkertijd voelde het benadrukken van mijn seksuele oriëntatie zonder concrete aanleiding ook ongemakkelijk. Dat deze zelf-representatie niet overeenstemt met mijn zelfperceptie, waarin seksuele oriëntatie geen prominente plaats lijkt in te nemen, heeft uiteraard te maken met mijn positie aan de geprivilegieerde, ongemarkeerde zijde van seksuele oriëntatie. Aangezien heteroseksualiteit de norm is, is het zelden nodig deze te benoemen. Dit dilemma was helemaal niet aanwezig in het contact met mannen. Het onderwerp kwam vroeg of laat wel vanzelf ter sprake en in veel gevallen veronderstelden homomannen mijn heteroseksualiteit. Ook voor hen bleek heteroseksualiteit de normatieve vrouwelijke seksualiteit te zijn, tenzij expliciet gemarkeerd door een gender-nonconform uiterlijk. Hoewel het moeilijker bleek om het vertrouwen van vrouwen te winnen, bleken op de langere termijn de onderzoeksrelaties die ik uitbouwde met vrouwen wel stabielere te zijn dan die met mannen.

Ik merkte ook dat mijn eigen perceptie van de positionaliteiten van participanten een rol speelde in het belang dat ik hechtte aan verhalen met betrekking tot de context van homofob geweld. Ik merkte dat ik het perspectief van minderheidsgroepen in de homobuurt (lesbische vrouwen, etnisch-culturele minderheden, participanten met

een lage socio-economische status) privilegieerde boven dat van de dominante groep van blanke middenklasse mannen. Dit heeft te maken met mijn achtergrond als straat-hoekwerker. Dit werk had mede tot doel geprivilegieerde groepen in de samenleving meer gevoelig te maken voor de perspectieven en stemmen van gemarginaliseerde groepen en deze stemmen ingang te helpen vinden in centrale besluitvormingsinstellingen. Mijn ervaring als straathoekwerker had mij ervan overtuigd dat ervaringen van gemarginaliseerde groepen ons dikwijls meer vertellen over de samenleving dan geprivilegieerde groepen. Deze laatste krijgen namelijk slechts zelden te maken met de beperkende kanten van het systeem. Daarnaast merkte ik dat ik meer verontwaardigd was door meningen met een discriminerende inslag (racistisch, homofoob, seksistisch) als deze kwamen van participanten met een geschoolde middenklasse achtergrond. Ik voelde mij beter geplaatst om deze meningen te veroordelen - al deed ik dat nooit expliciet - omdat wij eenzelfde socio-economische achtergrond deelden en over gelijke mogelijkheden beschikken om een genuanceerd wereldbeeld te ontwikkelen. Deze reflectie legt twee belangrijke veronderstellingen bloot: dat het delen van een bepaald opleidingsniveau en middenklassecultuur in deze context belangrijker zou zijn dan de verschillen wat betreft andere assen van ongelijkheid zoals etniciteit of seksuele oriëntatie en dat de opgeleide middenklasse over een soort morele superioriteit zou beschikken waardoor zij *“beter zou moeten weten”*.

Hoewel mijn keuze voor participerende observatie grotendeels gemotiveerd werd door mijn wil om meer evenwichtige onderzoeksrelaties tot stand te brengen, bleek een zekere ongelijkheid tussen onderzoeker en participant onvermijdelijk. Hoe oprecht mijn sympathie voor participanten ook was, het uitbouwen van vriendschappen en de nederige en naïeve opstelling die eigen zijn aan etnografisch onderzoek dienden in de eerste plaats om ‘dikkere’ onderzoeksresultaten te verkrijgen. Mijn reacties op discriminerende uitlatingen waren ook dikwijls niet oprecht. Ik deed soms alsof ik ‘het niet wist’ hoewel ik in stilte een duidelijke mening had. Ik gebruikte meningen van anderen en verzong meningen om reacties uit te lokken. Ik lachte met grappen die ik helemaal niet grappig vond en bood een luisterend oor terwijl ik vooral geïnteresseerd was in wat dit zou bijbrengen aan mijn onderzoek. Ik was steeds een onderzoekster vermomd als vriendin en nam minder of meer authentieke rollen op als dat nodig was voor mijn onderzoek.

Hoewel ik met mijn etnografisch veldwerk een ethische doelstelling wenste te realiseren, en met name koos voor een ethische vorm van etnografisch veldwerk waarbij participanten zo snel mogelijk op de hoogte werden gebracht over mijn identiteit als onderzoeker, werd hen geen ‘geïnformeerde toestemming’ gevraagd over het bedrog dat inherent is aan deze vorm van onderzoek. Participerende observatie kan immers pas slagen als onderzoekers geloofwaardige vrienden zijn, hun verzwijgingen onopgemerkt blijven en participanten vergeten dat zij gebruikt worden om betere data te verkrijgen.

De machtsongelijkheid in onderzoeksrelaties leidde vooral tot ethische dilemma's wanneer participanten me benaderden vanuit bepaalde geprivilegieerde aspecten verbonden aan sociale identiteit (zoals mijn heteroseksualiteit en blank uiterlijk) en

zichzelf identificeerden op basis van hiërarchisch ondergeschikte posities (*i.e.* homo-seksueel en gekleurd uiterlijk). Mijn eigen perceptie van de positionaliteit van participanten veroorzaakte vooral dilemma's wanneer het geprivilegieerde groepen betrof. Daarnaast is een zekere mate van machtsongelijkheid eigen aan de positie van de onderzoeker en houdt participerende observatie een vorm van bedrog in die gepleegd wordt onder het mom van gelijkwaardige onderzoeksrelaties. Onderzoek komt tussen in de levens van participanten, hetzij door interactie van identiteiten en gepercipieerde identiteiten van kennissubjecten, hetzij door de machtsongelijkheid die inherent is aan de onderzoeksmethode. Reflexiviteit leert dat het onmogelijk is vast te houden aan een 'do no harm'-principe in onderzoek maar dat het bewustzijn van machtsongelijkheid de schade wel kan beperken.

Analytische oprechtheid: met in plaats van voor participanten spreken

Ik herinner mij nog goed hoe ik worstelde met mijn data bij mijn eerste pogingen tot analyse. Als voormalig straathoekwerker was ik mij ervan bewust dat categorieën de geleefde ervaringen van mensen geweld aandoen en tot discriminatie kunnen leiden. Het herleiden van mensen tot categorieën was in mijn ogen een gewelddadige en autoritaire daad en dus geen valabele analytische optie. Ik koos voor intersectionaliteit als analytisch kader omdat de kritische positie ervan tegenover categorieën het best aansloot bij de complexe werkelijkheid die ik aantrof op het onderzoeksterrein. Intersectionaliteit laat meer ruimte om 'met' in plaats van 'voor' participanten te spreken en is minder autoritair omdat ze erkent dat elke analyse een open einde heeft. Op die manier zou de analyse ook iets van de tijdens het veldonderzoek berokkende schade kunnen goedmaken. Maar uiteindelijk presenteert mijn analyse nog steeds mijn eigen interpretatie van de feiten die mee gestuurd wordt door allerlei persoonlijke en contextuele elementen zoals hierboven beschreven. In een poging om deze ongelijkheid recht te zetten en tot een meer oprechte analyse te komen waarin de stem van participanten zoveel mogelijk zou blijven doorklinken, plande ik een moment van wat Burawoy (2003) een 'valedictory revisit' noemt, een term die zowel verwijst naar een afscheidsbezoek als naar een methode om de validiteit van data te verhogen. Ik ging terug naar het terrein met mijn eerste analyses voor feedback van de participanten. Het liep uit op een teleurstelling. Van de 111 participanten daagden er slechts vier op en mijn presentatie van de voorlopige resultaten benadrukte mijn rol als onderzoeker. Ik veranderde van vriendin-onderzoekster in een buitenstaander. Een participant zei: "Hoe leuk, ik voel me net als in de klas, maar nu gaat de leerstof over onszelf". Ze waren het met alles eens, want ik was in hun perceptie 'de onderzoeker' en wat de productie van kennis betreft beschouwden zij zichzelf als ondergeschikt.

Intersectionele reflexiviteit helpt om de rol van de positionaliteit van onderzoeks-subjecten in een analyse zichtbaarder te maken, maar het is onmogelijk een volledig beeld te krijgen van alle processen die onze analyse sturen. Het organiseren van feedbackmomenten als onderdeel van een reflexieve methode kan de machtsongelijkheid

bestendigen of zelfs groter maken als niet voldoende nagedacht wordt over de manier waarop dit gebeurt. In dit geval zorgden het groepsgebeuren en het presenteren van de resultaten voor een nieuw onevenwicht dat vermeden had kunnen worden door feedback te vragen in persoonlijke conversaties met participanten. Hoewel een dergelijke methode veel tijd vraagt, ben ik ervan overtuigd dat haar bijdrage aan een meer oprechte analyse navenant zal zijn.

Wiens stem klinkt door?

Net als in de andere fasen van het onderzoeksproces, is de stem van de auteur onvermijdelijk aanwezig in een tekst. Citaten worden geselecteerd, zowel naar inhoud als volgens esthetische criteria zoals de samenhang of levendigheid van een beschrijving. Maar ook de stem van de traditie klinkt vaak sterk door in onderzoeksrapporten. De redactie van een daadwerkelijk reflexief - en hierdoor ethisch verantwoord - onderzoeksrapport of publicatie wordt vaak op weerstand onthaald door het beoogde doelpubliek (in beleid en academia) dat er eerder positivistische opvattingen over objectiviteit en kwaliteit op na houdt. Aangezien mijn onderzoeksrapport (Huysentruyt, Dewaele & Meier, 2014) in de eerste plaats voor beleidsmakers bedoeld was, werd mij aangeraden er geen reflexieve analyse in op te nemen. In naam van de objectiviteit werd mij ook gevraagd het woord 'neoliberaal' dat een linkse politieke voorkeur zou verraden te vervangen door 'het dominante socio-economische systeem'. 'Ik' werd vervangen door 'we', aangezien een collectief subject mij als individuele onderzoeker uit de wind zou zetten. Mijn onderzoeksrapport was geschreven in opdracht van Gelijke Kansen in Vlaanderen, in een toegankelijk Nederlands. Hoewel ik al van bij het begin de noodzaak om de onderzoeksresultaten in de taal van de meerderheid van de participanten te vertalen had benadrukt, duurde het uiteindelijk bijna een half jaar vooraleer er de nodige middelen voor werden gevonden. Franse vertalingen liggen namelijk gevoelig bij de Vlaamse overheid. Bovendien vond er net op dat moment een regeringswissel plaats. Naast dit rapport schreef ik ook een Engelstalig artikel (Huysentruyt, Meier & Dewaele, 2016) voor een academisch publiek. Hoewel reflexiviteit een gangbare praktijk is in etnografisch onderzoek en ik ook van mijn feministische academische omgeving een grote openheid voor reflectie op machtsrelaties in onderzoek verwachtte, werd mij gesuggereerd de 'ik' weg te laten uit mijn artikel en mij te beperken tot een korte beschrijving van mijn persoonlijke 'ras-klasse-gender-leeftijd-seksuele'-oriëntatie. Hoewel mij in daaropvolgende reviews op dit gebrek aan reflexiviteit werd gewezen, zag ik mezelf genooddaakt om ten gevolge van het beperkte artikelformaat (6000 woorden) een dergelijke reflexiviteit tot een minimum te herleiden. Het feit dat ik hierdoor essentiële informatie niet kon delen met de lezer, bezorgt mij tot op vandaag een slecht gevoel.

Zoals ik in de inleiding aangaf, heb ik met deze reflexieve analyse niet beoogd een eenduidige invulling aan ethisch onderzoek te geven. De complexiteit van de ethische afwegingen zoals beschreven in het voorgaande toont integendeel aan dat diverse in-

vullingen mogelijk zijn en, afhankelijk van tijd, context en de particuliere wisselwerking tussen onderzoeker en participanten, gewenst kunnen zijn. Wat wel als een dwingende richtlijn uit de analyse naar voor komt is de noodzaak om een reflexieve bevraging van de onderzoekspraktijk (en de machtshierarchieën die deze al dan niet bestendigt) te organiseren in alle fasen van het onderzoek; gaande van de creatie van het onderzoeksdesign tot de rapportering over bevindingen.

Bibliografie

- Brewer, R. M. & Collins, P. H. (1992). Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment. *Contemporary Sociology*, 21(1), 132-3.
- Burawoy, M. (2003). Revisits. An Outline of a Theory of Reflexive Ethnography. *American Sociological Review*, 68(5), 645-79.
- Collins, P.H. (1998). It's All in the Family: Intersections of Gender, Race, and Nation. *Hypatia*, 13(3), 62-82.
- Collins, P. H. (1986). Learning from the Outsider Within: The Sociological Significance of Black Feminist Thought. *Social Problems*, 33(6), S14-S32.
- Corbin Dwyer, S. & Buckle, J.L. (2009). The Space Between: On Being an Insider-outsider in Qualitative Research. *International Journal of Qualitative Methods*, 8(1), 54-63.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-99.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (1994). *Handbook of Qualitative Research*. London: Sage.
- Ellis, C. & Bochner, A. P. (2000). Autoethnography, Personal Narrative, Reflexivity. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of Qualitative Research* (pp. 733-68). London: Sage.
- England, K. V. L. (1994). Getting Personal: Reflexivity, Positionality, and Feminist Research. *The Professional Geographer*, 46(1), 80-9.
- Finlay, L. (2002a). Negotiating the Swamp: The Opportunity and Challenge of Reflexivity in Research Practice. *Qualitative Research*, 2(2), 209-30.
- Finlay, L. (2002b). 'Outing' the Researcher: The Provenance, Process, and Practice of Reflexivity. *Qualitative Health Research*, 12(4), 531-45.
- Haraway, D. J. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575-99.
- Harding, S. (1992). Rethinking Standpoint Epistemology: What is 'Strong Objectivity'? *Centennial Review*, 36(3), 437-70.
- Huysentruyt, H., Dewaele, A. & Meier, P. (2014). *De context van homofob geweld in de publieke ruimte. Een etnografisch onderzoek in het centrum van Brussel*. Rapport in opdracht van Gelijke Kansen Vlaanderen. Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid.
- Huysentruyt, H., Meier, P. & Dewaele, A. (2016). Inclusions and Exclusions in the Brussels Gay Neighbourhood: An Intersectional Analysis. *DIGEST* (te verschijnen).
- Jones, R. G. (2010). Putting Privilege into Practice through 'Intersectional Reflexivity': Ruminations, Interventions, and Possibilities. *Faculty Research and Creative Activity. Paper 3*, 5 p. {http://thekeep.eiu.edu/commstudies_fac/3; geraadpleegd op 12 november 2015}.
- Kusow, A. M. (2003). Beyond Indigenous Authenticity: Reflections on the Insider/Outsider Debate in Immigration Research. *Symbolic Interaction*, 26(4), 591-99.

- Mauthner, N. S. & Doucet, A. (2003). Reflexive Accounts and Accounts of Reflexivity in Qualitative Data Analysis. *Sociology*, 37(3), 413-31. Wie zijn et al.?
- McCall, L. (2005). The Complexity of Intersectionality. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 30(3), 1771-800.
- Narayan, K. (2007). How Native is a 'Native' Anthropologist. *American Anthropologist*, 95(3), 671-86.
- Nencel, L. & Yanow, D. (2008). On Methodological Relics: Reconsidering Etic Outsiders, Emic Insiders, and Fieldwork Relationships. Paper gepresenteerd op *European Association of Social Anthropologists*, Ljubljana, 26-30 augustus 2008.
- Schwandt, T. A. (1994). Constructivist, Interpretivist Approaches to Human Inquiry. N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), In *Handbook of Qualitative Research* (pp. 118-37). London: Sage.
- Stacey, J. (1988). Can There Be a Feminist Ethnography? *Women's Studies International Forum*, 11(1), 21-7.
- Walby, S. (2007). Complexity Theory, Systems Theory, and Multiple Intersecting Social Inequalities. *Philosophy of the Social Sciences*, 37(4), 449-70.
- Walby, S., Strid, S. & Armstrong, J. (2012). Intersectionality and the Quality of the Gender Equality Architecture. *Social Politics*, 19(4), 446-81.
- Yep, G. A. (2015). Toward Thick(er) Intersectionalities: Theorizing, Researching, and Activating the Complexities of Communication and Identities. In K. S. Sorrells & S. Sekimoto (Eds). *Globalizing Intercultural Communication: A Reader* (pp. 86-94). Thousand Oaks, CA: Sage.

Abstract

How can researchers develop an honest and righteous relation with research participants? The author of this article explores the ethical relevance of 'intersectional reflexivity' in research on vulnerable social groups. Intersectional reflexivity questions the objectivity of social reality and encourages researchers to pay attention to the different ways in which their own social positioning influences their research. Drawing on her own ethnographic research on homophobic violence in Brussels, the author proposes a number of tools that might foster the methodological application of 'thick intersectionality' in social science research. Such an application implies, among other things, that researchers pay more attention to multiple and changing forms of inequality that might characterize and influence the relationship between researcher and participants throughout different phases of the research project. The implementation of 'thick intersectionality' would consequently allow scholars to generate more reliable research results and to expose power relations that are inherent to the research process.

Keywords

Homophobic violence, intersectionality, reflexivity, ethnographic research, research ethics